

ЛИТЕРАТУРА

1. Залевская А.А. Слово. Текст. Избранные труды. Психолингвистические исследования. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с.
2. Ерофеева Т.И. Социолект: стратификационное исследование: монография / Т.И. Ерофеева. – Пермь: Перм. гос. ун-т, 2009. – 240 с.
3. Худякова Е.С. Социальная обусловленность системы жанров и жанровой компетенции в церковно-религиозной сфере (на примере текстов Русской Православной Церкви и Украинской Православной Церкви Московского Патриархата): дис. ... канд. филол. наук / Е.С. Худякова; ПермГУ. – Пермь, 2009. – 339 с.
4. Мурзин Л.Н., Штерн А.С. Текст и его восприятие. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 172 с.
5. Ягунова Е.В. Контекстная предсказуемость и смысловая структура текста в процедурах восприятия звучащего текста / Е.В. Ягунова // Проблемы социо- и психолингвистики: сб. ст. / отв. ред. Т.И. Ерофеева; Перм. гос. ун-т. – Пермь: Изд-во ПермГУ, 2008. – Вып. 11: Языковая вариативность. – С. 92-108.

УДК 811.11 '37 «7/12»

Троць О.В.
(Київ, Україна)

ГЕРМАНСЬКІ ПРОРОЧИЦІ У НАЙДАВНІШИХ ПАМ'ЯТКАХ ПИСЕМНОСТІ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано лексичні одиниці на позначення назв германських віщунок та магичних технік ними застосовуваних, що виокремлені з найдавніших пам'яток писемності, у лінгвокультурологічному аспекті. Дані етимологічних словників допомагають розкрити специфіку цих номінацій.

Ключові слова: германські жінки-віщунки, давні германці, етимологія, магичні техніки.

В статті проаналізовані лексическіє єдності, вербалізуєчіє германськіє пророціці та магическіє техніки, видєленніє із самієх дрєвніх письмєнніх пам'ятників, в рамках лінгвокультурологічєского підходу. Данніє етимологічєских словарєй помогаят раскрить специфіку єтиєх номінацій.

Ключевые слова: германские женщины-пророчицы, древние германцы, этимология, магические техники.

The article deals with lexical units to denote Germanic prophetesses and magic arts picked out from the oldest manuscripts with the linguistic cultural approach being applied. The etymological reconstruction helps reveal the specific features of the nominations.

Key words: Germanic prophetesses, Old Germanic tribes, etymology, magic arts.

Давньогерманські магичні техніки, застосовувані жінками-віщунками, вже тривалий час привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. **Актуальним** на сьо-

годнішній день виявляється їхнє вивчення у термінах лінгвокультурологічної теорії, яка дозволяє розглядати мовні знаки, які репрезентували ці поняття у давніх текстах, крізь культурологічну призму. Серед лінгвістів усталилася думка про те, що мова – це «дзеркало культури» народу, вмістить й засіб трансляції культурних цінностей між поколіннями, важливий інструмент пізнання дійсності.

Отже, **метою** роботи є аналіз номінацій давньогерманських пророчиць, виокремлених з найдавніших писемних пам'яток. Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: виокремити лексеми на позначення давньогерманських пророчиць та магічних технік; надати етимологічний аналіз запропонованих мовних одиниць, описати історико-культурологічні особливості германських етносів окресленої доби.

Згідно з уявленнями, що побутували у давньогерманському суспільстві доби Раннього Середньовіччя, деякі жінки були наділені особливою магічною силою, що дозволяло їм користуватися неабиякою владою та шаную у патріархальному світі на відміну від жінок інших племен. Жінки-пророчиці, «священні людські створіння [11: 165]», володіли знаннями, які допомагали їм відкривати долю людини або накладати магічні чари.

Найдавніші згадки про германських жінок-віщунок зафіксовані у творах римських авторів, де розповідається про германське войовниче плем'я кімбрі. Чаклунок цього племені зображали як літніх жінок, одягнених у білі шати. Вони приносили у жертву військовополонених, розбризкували їхню кров і у такий спосіб віщували майбутні події. За язичницькими віруваннями кров мала магічну силу, і тому чаклунок використовували саме її під час ворожіння.

Ритуальні техніки із застосуванням крові жертви (двн.-ісл. *blót*, двн.-англ. *blót* «жертва») у північних германців позначалися двн.-ісл. іменником *Blót* «жертвопринесення». Доказом того, що плем'я кімбрі практикувало *Blót*, слугує також археологічна знахідка *Haraldskær Woman*, знайдена в Ютландії (Данія) у 1835р. Тіло цієї жінки покоїлося у торф'яному болоті і завдяки цьому добре збереглося: скелет майже не ушкоджений, є залишки шкіри та внутрішніх органів. На основі проведених дослідів була висунута гіпотеза, що цю жінку було принесено в жертву під час *Blót* [5: 125–186].

Язичницькі жертвопринесення *Blót* були поширеним явищем не тільки у північних, а також у західних германців. Зазвичай жертвами були тварини, свині та коні. Їхнє м'ясо готували у великих казанах, а їхню кров розбризкували на статуї богів, на стіни та на учасників цього ритуалу. Потім усі присутні збиралися на священну вечерю, як вони вважали, разом зі своїми богами. Приносячи жертви, давні германці намагалися схилити на свою користь богів, благали їх про добрий врожай, здоров'я, мир та злагоду.

Північні германці святкували *Blót* тричі на рік: восени (у середині жовтня), взимку (в грудні) під час сонцестояння та навесні (у квітні) під час весняного рівнодення. У англосаксів ритуал жертвопринесення відбувався тільки один раз на рік у визначений місяць, який мав назву *blótmonað* (двн.-англ. *blót* + *monað* «місяць»). Цим місяцем був листопад *Novembris*, тому що саме у цей період вони запасалися харчами на зиму та пропонували на пожертву багатьох тварин, яких вони тоді вбивали. У фрагменті з одного давньоанглійського тексту цей ритуал описаний у такий спосіб:

(1) *Se monað is nemned on Léden Novembris, and on úre geþeóde blótmonað, forðon úre ylðran, ðá hý hæðene wæron, on ðam monþe hý bleóton*

á, ðæt is, ðæt hý betæhton and benémdon hyra deófolgyldum ða neát ða ðe hý woldon syllan [2: 113] – «цей місяць називають **Новембріс**, латиною, нашою мовою це місяць, коли приносять жертви богам, тому що наші прашури, коли вони були язичниками, завжди приносили жертви цього місяця, тобто вони дарували своїм ідолам домашню худобу жертв».

У цьому уривку на особливу увагу заслуговує етимологія лексем, пов'язаних із ритуалом жертвопринесення. Назва ритуалу *Blót* двн.-ісл. іменник зі значенням «жертвопринесення, жертва; святкування під час жертвопринесення». Він мав відповідник у давньоанглійській мові (пор. *blōt, gebłōt* «жертвопринесення, жертва»). У 1879 р. норвезький філолог С. Буге висунув гіпотезу, згідно з якою первісне значення *Blót* «зібрання для магичних заклинань» етимологічно пов'язане з лат. *flamen* (утворене від найдавнішої форми **flādmēn*) «жрець». Обидві ці лексеми походять від і.-є. основи **bhlād-(s)men* «жрець». Давньоісландське *Blót* є дериватом двн.-ісл. дієслова *blóta* «приносити жертву богам, щоб схилити їх на свою користь». Його відповідниками є гот. *blōtan*, двн.-англ. *blōtan*, двн.-в.-нім. *blōzan* або *pluozan* [10]. Речення, вилучені з давніх текстів, демонструють контексти їхніх уживань. Пор.:

(2) двн.-ісл. *blóta til friðar, sigrs, langlífis, árs, byrjar* [13: 60] – «*принести в жертву* задля миру, перемоги, довголіття, доброго врожаю та доброї вітгу»;

(3) двн.-англ. *Da burhleode on Cartaina bleóton men hira godum* [2: 113] – «жителі Карфагена *принесли в жертву* людей своїм богам».

Залишки язичницького ритуалу жертвопринесення відбилися в сучасному англійському іменнику *blood* «кров» та дієслові *to bless* «благословляти, робити священним». Сучасне англ. *blood* є продовженням двн.-англ. *blod* «кров»; пор. також двн.-фриз. *blod*, двн.-ісл. *blöð*, двн.-в.-нім. *bluot*, гот. *bloþ*, утворених від прагерм. **blodam* «кров, що розбризкується на язичницьких вітварах». Дериватом прагерм. **blodam* є дієслово **blothisojan* «окропляти, маркувати кров'ю», від якого походить сучасне англійське дієслово *to bless*. Пор. також двн.-англ. *bletsian, bledsian*, двн.-ісл. *bleza*, гот. *bleiþyan* «мати милосердя», «благословляти, освящати». Зазначимо, що саме це дієслово у перекладі Біблії на давньоанглійську мову глосувало лат. *benedicere* та грец. *eulogein* «говорити добре про щось або когось; вихвалити», а для перекладу Священного Писання використано двн.-євр. *brk* «ставати навколішки, вихвалити». Наприкінці давньоанглійського періоду двн.-англ. *bletsian, bledsian* розвиває значення «дарувати щастя, добробут» [10].

Обидва давньоанглійських слова, *blod* та *bletsian*, походять від і.-є. **bhlo-to-* «набухати, литися потоком; те, що раптово починається, розпускається». У цьому контексті має сенс зазначити, що для давніх германців характерне уникнення похідних зі значенням «кров» від інших і.-є. коренів, наприклад, від і.-є. **esen-* (пор.: грец. поет. *ear*, лат. *aser*, санскр. *Asrk*) або від і.-є. **krew-* «кров, що тече в людині», від якого утворилося слово «кров» у балто-слов'янських та інших мовах. Пор. також лат. *cruor* «кров з рани», грец. *kreas* «м'ясо, серцевина» [10]. Факт ігнорування давніми германцями синонімічних форм спільноіндоєвропейського походження при утворенні лексеми зі значенням «кров» можна пояснити існуванням певного табу на їхнє вживання, викликане особливим ставленням до крові як до сакральної субстанції, а не як до звичайної рідини, яка тече в організмі людини або тварини.

Магічне ставлення до крові зумовлювало сакральність її червоного кольору. Це підтверджується даними давньогерманських пам'яток писемності (пор. двн.-ісл. *tauftr* і двн.-англ. *teafor* «магія», що походять від прагерманської основи зі значенням «червоний» [10]).

Повертаючись до найдавніших згадок про германських жінок-пророчиць, звернімося насамперед до римського історика Тацита, який згадував у своїх творах «Historia» (IV та V книги) та «Germania» (VIII частина) чаклунку германського племені бруктерів Веледу. Традиційно бруктерів визначають як германський етнос, що жив у I ст. н.е. між річкою Ліпе та верхньою течією річки Емс. Етимологія імені *Veleda* залишається затемненою, оскільки дослідники остаточно не визначилися з мовною належністю цієї лексеми. Деякі відносять її до давньогерманського, а інші до кельтського мовного ареалу. Існує гіпотеза, що *Veleda* походить від західногерманського *waldon* «мати силу» [6: 26–85] (хоча така етимологізація має сумнівний характер [3: 170]). Тезу про кельтське походження імені *Veleda* знаходимо у Р. Мухи, Х. Янкуна, В. Ланге, які поєднують ім'я *Veleda* та двн.-ірл. *fili* < **welet* «філід, поет; провидець», ср.-вал. *gwelet*, вал. *gweled* «провидець, поет» [9: 169]. Для підтвердження тези про кельтське походження імені Веледа додамо, що показовою є огласовка з кореневим *e* < *i*-*e*. **wel-*, а типовою германською огласовкою континуанти *i*-*e*. основи **wel-* було б *ǣ*. При цьому сам факт найменування германської пророчиці племені бруктерів кельтським іменем не має розглядатися як дещо екстраординарне. Зрозуміло, що мовна ситуація розглянутої епохи та ареалу поширення цього імені можуть бути реконструйовані лише фрагментарно. З іншого боку, деякі дослідники вважають, що функцію *lingua franca* у цьому ареалі виконувала саме гальська мова [3: 96, 209], і пишуть про германо-кельтське мовне та культурне «проміжне поле» (*Zwischenfeld* (див.: [3: 211–239]). Оскільки при співвіднесенні з кельтськими даними виявляється, що *Veleda* означає «провидиця», має сенс вважати справедливою тезу про те, що це ім'я слід трактувати не як антропонім, а скоріше як термін або епітет [4: 169].

Пророчиця *Veleda* стала відомою під час повстання батавів (69–70 рр. н.е.), коли сповістила про першу перемогу повстанців над римськими легіонами. Її вважали «святою і тому відгородили від будь-яких контактів із зовнішнім світом. Вона жила самотницею на високій вежі, передаючи свої пророкування через посередниць, якими були жінки, пов'язані з нею родинними зв'язками або її учениці. Згодом римляни взяли її у полон та зробили своєю пророчицею. Ось що про германських чаклунок пише Тацит:

(4) лат. *Veledae. ea virgo nationis Bructerae late imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas et augescente superstitione arbitrantur deas. tuncque Veledae auctoritas adolevit; nam prosperas Germanis res et excidium legionum praedixerat* (12: 4.61) – «**Веледа** була незайманою жінкою, яка мала великий вплив на бруктерів. Традиційно германці вважали, що жінки були наділені магічною силою передбачення та надавали їм священного статусу. Про магічні здібності **Веледи** говорили тоді багато, тому що вона передрекляла перемогу германців та поразку римських легіонів».

Існують свідчення і про інших германських пророчиць. Так, Діон Касій у своєму творі «Historia Romana» пише про «діву Ганну» – *Γάννα παρθένος*, що приїхала до Риму у 91 або 92 р. н.е. разом з *Μάσιος* (Масіосом) – царем германського племені семінів.

Масіос та Ганна були почесними гостями імператора Доміціана. Діон також зазначає, що Ганну вважали послідовницею Веледи. Етимологія імені цієї пророчиці ґрунтується на германських даних: *Ganna* походить від прагерманської основи **gand-no*, що пов'язують з двн.-ісл. *gandr* «магічний жезл», лангобардом *Gandulf* (власне ім'я), а також з провидцею *Gambara* < **Gand-bera* «та, що несе магічний жезл» [13: 21–22]. Ця версія видається семантично обґрунтованою через вже доведений традиційний зв'язок магічного жезла та пророчиці, проте цю поки що єдину етимологічну розвідку імені *Ganna* не можна вважати остаточно доведеною [1: 276]. Щодо мовної приналежності цієї лексеми, то вона є ще одним реліктом германо-кельтського «проміжного поля». Можна інтерпретувати ім'я *Ganna* як похідне від і.-е. **gen-* «знати» (пор. гот. *kunnan* – *kann*, *kannjan*) – основи, зафіксованої в якійсь з мов або діалектів відповідного ареалу (можливо, галльському) як **gan-*, тобто з нормальним, а не з нульовим, як у давньоірландській (пор. двн.-ірл. *ad-gninin* «дівнаватися»), ступенем аблаута [8: 222]. Інша гіпотеза – інтерпретація імені *Ganna* як західнобалтійської континуанти і.-е. **gwen-* «жінка» з опорою на прусс. *genn-/gann-* «жінка, дружина», також (з димінутивним суфіксом) «дівчина» (пор. позначення *Ганни* як *παρθένος* «діва»), що з'явилася в германському ареалі внаслідок активних контактів семінонів із західними балтами. Втім, так само як і традиційна версія, ця етимологія імені *Ganna* залишається лише гіпотетичною [1: 276].

Готський історик VI ст. Йордан у своєму творі «*Getica*» (див.: [7]) розповідає про готських чаклунок *Halju-runnos* «ті, що володарюють у пеклі або у світі мертвих», яких вигнав зі своїх земель готський король Філімер (*Filimer* «багатославний»). Пор.:

(5) *lat. Filimer <... > reperit in populo suo quasdam magas mulieres, quas patrio sermone haliurunnas is ipse cognominat, easque habens suspectas, de medio sui proturbat longaque ab exercitu suo fugatas in solitudinem coegit errare* (7. XXIV: 121) – «Філімер <...> знайшов серед своїх людей відьом, яких він назвав своєю рідною мовою – **ті, що керують пеклом**. Підозрюючи цих жінок у чаклунстві, він вигнав їх зі свого племені та примусив їх блукати далеко від його війська».

Згадування Йорданом готських чаклунок є додатковим свідченням існування таких жінок, але через їхню магічну силу вони становили загрозу для релігійно заангажованого готського суспільства і тому мали бути вигнаними за межі племені.

Отже, з урахуванням вищезазначеного, є всі підстави констатувати існування жінок-провидиць у германському суспільстві ще на самому початку зародження цих етносів. Це підтверджується лінгвальними та позалінгвальними даними, представленими в нашій праці. З іншого боку, ми не виключаємо можливості, що абсолютно всі жінки, які зналися на магії, були наділені специфічними паранормальними здібностями, необхідними також і для «віщування майбутніх подій». **Перспективним** вбачаємо застосуванням методик порівняльного-історичного аналізу для дослідження окреслених у роботі лексем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганина Н. А. Валькірія: к генезису мифа и специфике древнегерманских ареальных традиций / Н. А. Ганина // Мифологема женщины-судьбы у древних кельтов и германцев. – М.: Индик, 2005. – С. 104–118.

2. An Anglo-Saxon Dictionary [ed. and enc. by N. Toller]. – London; Oxford : Oxford University Press, 1898. – 1302 p.
3. Enright M. J. Lady With a Mead Cup: Ritual, Prophecy and Lordship in the European Warband From La Tène to the Viking Age / M. J. Enright. – Dublin & Portland: Four Courts Press, 2002. – 340 p.
4. Guyonvarc'h C. J., Le Roux F. Les Druides / C. J. Guyonvarc'h, F. Le Roux. – Paris: Rennes, Editions Ouest-France, 1986. – 448 p.
5. Hamerow H. Early Medieval Settlements: The Archaeology of Rural Communities in North-West Europe 400-900 / H. Hamerow. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – 240 p.
6. Henderson J. A Roman Life : Rutilius Gallicus On Paper and In Stone / J. Henderson. – Exeter: University of Exeter Press, 1998. – 156 p.
7. Jordanes. Getica [online]. – Режим доступа: <http://www.ucalgary.ca/~vandersp/Courses/texts/jordgeti.html>
8. Lehmann W. P. A Gothic etymological dictionary / W. P. Lehmann. – Leiden: Brill Academic Publishers, 1997. – 712 p.
9. Much R. Die Germania des Tacitus / R. Much. – [3 Aufl.]. – Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1967. – 432 S.
10. Online Etymology Dictionary [online]. – Режим доступа: <http://www.etymonline.com>
11. Simpson J. Olaf Tryggvason versus the Powers of Darkness / J. Simpson // The Witch Figure: Folklore Essays by a Group of Scholars in England Honouring the 75th Birthday of Katharine M. Briggs. – Boston: Routledge & Kegan Paul. – 1973. – P. 165–187.
12. Tacitus. The Germania [online]. – Режим доступа: <http://classics.mit.edu/Tacitus/histories.html>
13. Untermann J. Sprachvergleichung und Sprachidentität: methodische Fragen im Zwischenfeld von Keltisch und Germanisch / J. Untermann // Germanische Rest- und Trümmersprachen. – Berlin; N.Y., 2005. – S. 211–239.
14. Zoëga G. T. A Concise Dictionary of Old Icelandic / G. T. Zoëga. – Oxford: At the Clarendon Press, 1910. – 560 p.